

Erdélyi képek.

III.

A két Csetátye.

(Folytatás.)

(Ut a római bányákhoz. — Verespatak. — A Kirnik-hegy. — Hogy viszi az oláh az aranyat? — A Csetátye óriási szirtfalai. — A Csetátye üregei. — Visszaemlékezés a dákokra. — A dák nép Róma rabigója alatt. — Bányamunkások s a bányászat a rómaiaknál.)

Benn vagyunk a fenyvesek honában, hegyszorosok közt, zavaros patak partján, mely számtalan zuzdát hajt, iszonyu robajt vegyítvén a légbe.

dé, némelyik pincéjéből, másik padlásából, harmadik kertjéből megy a bányába; itt-ott a folytonos ásatások már sülyedéseket is okoztak, s mindez

A kis Csetátye. (Az „Erdély nyugoti havasai“ c. cikkhez.)

Ezen számtalan zuzdák mellett, melyek — mint napjainkban szokás, — keveset tesznek, de legalább sokat lármáznak, szűk s természetesen rossz úton haladhatunk Verespatakra, az erdélyi, s általában az európai bányászat legélénkebb helyére, hol azt leginkább üzik, miután a természet e hegyekbe raká le a leghatalmasabb csalétket.

Sajátságos vidék. Mindenütt magas, kopasz, öszszelyuggatott helyek, melyeken viskók s kőhalmazok emelkednek költői rendetlenségben, a völgyből pedig fölhallszik a mintegy 800-ra menő zuzdák moraja. A házak úgy épülvők, mint a hely enge-

szüleménye a szabálytalan bányászatnak: mindenki ott nyithat bányát, a hol akar, hova sejtelmecsálja, s arra hajt, merre aranyat találni remél. Innen aztán azon sajátos kinézése a Verespatakot környező hegyeknek.

Verespatak különben elég csinosan néz ki: épületei tiszták, — bár utcáit, mint Abrudbányáéit is, talán a teremtés első korszakában kövezték ki.

Innen a Kirnik nevű, szintén össze-visszalyuggatott hegyen visz egy keskeny ösvény föl, az ennek tetején levő Csetátyéokra. Ez ösvényen nem egyszer jutunk szorult helyzetbe, midőn egy-egy karaván

apró mokány lóval találkozunk, melyek hátukra átalvetőkint helyezett kosarakban visznek aranyat. Talán csodálkozni fognak olvasóink e vidék gazdagságán, hogy itt kosarakban hordják az aranyat! Vigasztalásul mondhatunk annyit, miszerint e kosarakban nincs sok arany, sőt igen sokban igen kevés van, de a zuzdákhoz szállítandó kövek, kisebb-nagyobb mennyiségben aranytartalmuak, mit némileg ott tisztítanak ki.

Szorult helyzetünkéből azonban kisegít a mokány lovak jártassága és ügyessége; mert valóban ez állatok a legbámulatraméltóbb angol hideg vérrrel és kiszámítással mászszák meg az oly helyeket is, hol az ember e becses tulajdonokat, ha birt is velök, — elveszti.

Megmászva a Kirniket, min leginkább lovaink örvendétek, ujjlag egy fenyvesbe érünk, s darabig, némi kárpotlásul az abrudbányai és verespataki irtóztató roszt utakért, a legkellemesebb sétányon haladunk; — pedig ez utat a természet csinálta, s csak annyiban nevezhető utnak, mennyiben a haladást nem akadályozzák, míg amazt az emberi kezek inkább rontották, mint igazították, s egy csomó nagy követ dobván rá, elneveztetett országutnak.

Azonközben, míg a zalathna-abrudbányai uton kiállott szenvedéseinkről elmélkedünk, mely a szép vidékekbeni gyönyörködéstől elvevé kedvünket, a Csetátye alá érkezünk, s leszállván lovainkról, egy keskeny lépcsőn mentünk le.

Percig szótlánul állánk, egészen áthatva a látvány nagyszerűségétől. Óriás falak emelkednek köröskörül, számtalan odus lyukakkal, melyek mindmegannyi khaoszba vezetnek, mindmegannyi borzasztó szépet tárnak föl. Lábaik alatt óriás kődarabok hevernek, melyeket letört a zivatar és idő. Fölöttünk az a kegyes jó ég, mely egyaránt mosolyog mindenkire, napját fölkelte a gonoszok és jámborokra; de azért ura a villámnak is — hogy porba sújtsa a kevélyt.

Leirni . . . hiába akarnók . . . .

Nem szép . . . de nagyszerű . . . . .

A regényes benne a vadsággal, a borzasztó a széppel párosult.

Összejártuk a nagy és kis Csetátyé üregeit; néhol alig csuszhattunk négykézláb keresztül, más helytt pedig oly térben találtuk magunkat, melyet táklyáink be nem világíthatának. Egy gerendán mentünk át iszonyu mélységek fölött. Vezetőnk figyelmeztete, hogy tőle messze ne maradjunk, mire itt valóban szükség is volt.

A Csetátyé egy nagyszerű sir! — egy sir, mely-

ben előlték a világ legszabadabb s legvitézebb népét.

* * *

Erdélyben a történelmi világ a dákokkal kezd derengeni; szabad nép volt ez, szabad intézvényekkel; vitézességét érezték a rómaiak is, mert adót kénytetének neki fizetni. De a sok tehetetlen imperator után végre tetterős férfi lép föl; a legyek ellen hősködő Domitiánok után egy Traján,ül be az imperatori székbe, egy mindenestre tetterős férfi, ki tudott ugyan országokat hódítani, s a meghódítottakat kizsákmányolni, de nem azokat megtartani, az uralmat fölöttök biztosítani.

A dicsőségszomjas Traján s Decebál — a dákok akkori királya — egymás mellett meg nem férhettek; — mint két éles kard fordultak egymásnak. Közöttük az évi adó miatt, melyet Róma Dáciának fizetett, harc üt ki, mely megújulva 104-ben K. u., azzal végződik, hogy Decebál Déván kardjába ereszkedik, s Dácia, illetőleg a mai Erdély, római consularis provincia lett.

Róma, míg egyrészt méltánylatot érdemel erélyeért, melylyel saját jogait és intézvényeit védte, másrészt a legkésőbb századoktól is károztatni fog azon negédeért, melylyel az egykoru népek szabadságát, jogait és nemzeti lételét legszentségtelenebbül típorta, semmi által föl nem jogosítva, hanem uralkodásvágy által ösztönözve.

Rómának, s illetőleg Trajának soha sem fogja a történelem megbocsáthatni azon bánásmódot, melylyel a vitéz és életrevaló dákok népet végképp elerőtleníteni, nemzeti öntudatából kivetköztetni igyekezett. Vegyék ki a fegyvert egy vitéz nemzet kezéből, vessetek igát nyakába, foszszátok meg benne az embert méltóságától — s elértétek célotokat.

A dákok nép legdelibb ifjai elestek az élethalálharcban Decebál mellett a diennai Keresztesmezőn, a megmaradtak szolgaságba vettek, a dákok nők összeházastattak a római gladiátorokkal, s egy új nemzedéknek adtak lételt. Megfosztatva önállóságuktól, test- és lélekölő munkára kényszerítettek. 40,000-enként hurcolták őket a spanyolországi bányákba, s hány ezerre mehet azok száma, kiket a honi arany- és sóbányákban alkalmaztak? — hány ezer szenvedhetett el Verespatak üregeiben? hány ezer kebel némult meg, míg a Csetátyét olylyá tevék, hogy mi most gyönyörködünk benne?

Igen, azon móddal, melyet Pinius így fejez ki: „montes igne et aceto putrefaciebant,“ („a hegyeket tüzzel és ecettel omlasztották össze“) kelle elrothasztani a dákoknak a verespataki hegysége-

ket, hogy kinyerhessék onnan azon nemes ércet, melyet a rómaiak is oly annyira szerettek, s melynek megnyerése — mint később leirandjuk — a lópor hiánya miatt nagyon fáradságos volt.

Később, midőn Róma zsarnoksága is, mint minden zsarnokság, önmagában összedőlt, nem volt, ki Erdély aranyban gazdagságát figyelemre méltatta volna. Csak némelykor vetődött oda egy-egy boldogtalan, ki az óriási kőhalmazban kutatni, ásni kezdett, egyszer itt, máskor ott, a mint kedve tar-

tá, a mint belsője sugallá. Segittetve az időtől, e rontó hatalomtól, s az emberek későbbi fokunkint növekvő kincsszomjától jött létre a Csetátyé.

Egy nagyszerű sir a Csetátyé, melynek üregeiben hajdani dákok csontvázait maig is lelik; egy oly sir, a hova a zsarnok Róma Erdély szabadságát — s egy nemzetet temete.

(Vége köv.)

Havasi Béla.

Hogyan irtak magyar aszonyaink háromszáz év előtt ?

Gara Bánffy Borbála levele Zay Ferenchez. *)

Szolgalatomat írom te kegyelmednek, mint szerelmes Uramnak. Legyen hála az ur istennek, hogy én te kegyelmed egészsége felől minden jót hallottam; engedje az ur isten, hogy én mindenkor te kegyelmed egészsége felől minden jót hallhassak, mert én mikor te kegyelmed egészsége felől hallok: énnekem minden búmat és bánatomat eltávoztatja; és mikor az áldott ur isten énnekem azt adnája hallanom, hogy onnét az ur isten te kegyelmedet kiszabadítanája *), bizon akkor is minden búmat és bánatomat elfelejteném; de a mint értem, esmég te kegyelmedet ott marasztották; de szerelmes Uram esmég igen félek, hogy eszterdőre te kegyelmed ott meg ne maradna; mert miképen te kegyelmednek ha a fejedelem irand, ottan te kegyelmed megmarad. Szerelmes Uram! te kegyelmed az ur istentől nem fél ugyan, mint a fejedelemtől, kit (mit) egynehányszor ezelőtt is mondtam kegyelmednek, de ha volna hasznára te kegyelmednek, nem szólnék semmit; de látom, hogy semmi haszna nincs te kegyelmednek belőle; de immár szerelmes uram, ha te kegyelmed ott megmarad, immár csak a gyermekek ne vesződnének ott. Lászlót, hiszem, te kegyelmed onnét is elszerezhetnéje, János pedig innét is elmehetne Bécsbe, csak te kegyelmed küldene neki, mivel elmehetne. Te kegyelmednek irtam vala ez előttvaló levelemben is, hogy Jánosnak nincs miben járni a fekete bársonnál egyéb, kit (a mit) mindennap visel, az is immár meg kezdett kopni.

Búmban bánatomban, szerelmes uram, elég nagyon. Történék a szegény legénynek, Stojánnak ló rugása miatt gonosz szerencséseje, ki, azt hiszem, hogy többé abbul fel nem kel. Meg ilyen bánatom esett: hogy Nagy-Boldog-asszony napjára való virradóan az ötszarvu bárányt az ebek meg-

ölték volt, kiket rajta találtak, de én is, a ki miatt lett, legottan megölettem. Hol te kegyelmednek mondták volt, hogy én a bölén-vadat a däm-vadak közt tartottam volna: én ott öt nem tartanám nagy sokért; azt is váltig féltem, mert a hol te kegyelmed hagyta volt tartani, most én öt nem tarthatom ott, mert ott asztagot raknak és csépelnek, — mert kifutna onnat.

A dézmára immár én Zedenickit és Brebik-hali Mátét elküldöttem, mert megengedték. A hol írja te kegyelmed, hogy a mi törvényünknek (per-rünknek) a pápa követe előtt vége lenne, adnája az isten, lenne immár vége! ám immár a mint te kegyelmed parancsolta, a szerecsen (t. i. berbériai) lovat Mátyástól oda küldöttem. — A husz forint felől, mit ír te kegyelmed Illisinusnak, hogy én Szent-iványitól megizentem volna, azt Illisinus régen elköltötte Bécsbe, kinek a Martin Bécsbe küldte volt. Most is izent Szentiványinak, hogy az ő pénze, a 12 ft meglenne, ki neki ígért volt két ökröt, de Illisinus azt írta neki, hogy a pénzt adja meg neki, nem az ökröket.

A mit ír te kegyelmed a podluzsániak határa felől, bizon elég gondom nagyon belőle, mert im nem régen is a vak Ottlik, ki Ozorócon lakik, egy podluzsáni jobbágyunkat a határért megfogott volt és oly kegyetlenül tartotta, ha török volna is, megérte volna vele; mert mind nyakán, lábán lánc volt és annak fölötte a kalodába (vettet-

*) Ezen magyar irodalmi hagyományra különösen figyelemztetjük olvasóinkat, mert az nemcsak érdekes korrajz, hanem vigasztaló tanúságul is szolgál arra nézve, hogy a törökök s mások ellen folytatott örökös harcaink dacára magyar nyelvünk három évszázad előtt már annyira sima és tiszta volt, a milyen a mostani híres német civilizátoroké még egy évszázad mulva sem, miként ezt többek közt a VI. Károly császár és a nagy Frigyes atya közt folyt német levelezés igazolja. Figyelemztetjük e szép magyarságu levélre irodalom-történetünk művelőit is.

Szerk.

*) T. i. a kurucoktól.

te;) de mégis azt mivelé velem: miérthogy szolgabíró és nemes uraimat hozzáküldöttem volt, törvényig elbocsátá, kinek törvénye leszen e jövő vasárnap. Azért Szerelmes Uram, valaki mit rajtunk meg akar művelni, szabadon megműveli.

Te kegyelmednek a tó felől azt irhatom, hogy immár azt elvégezték, kiknek (t. i. a tó ásóinak) még fél forint hiján 20 ftal tartozunk, kit (a mit) én tőlem gyakorlatossággal kérnek, de énnekem nincs mit adnom, és azt értem, hogy Bánban akarnak érte tartani; ám ezelőtt is irtam vala te kegyelmednek, hogy megküldenéje nekik, most is

bul, kit (mit) te kegyelmed küldött, valamit szakasztanék, — bizon abbul én semmit nem adhatok; mert a mi volt, mostan Kocsis Mátyásnak attam a bécsi utra, de mikor az ur isten te kegyelmedet meghozza, én te kegyelmednek mindenről számot adok. A bor árából is nem tudom mit adhat Szentiványi, mert aval bort veszen, azért most is a mit adhatott adott, de kevesellik.

A papok dolgáról te kegyelmednek semmit nem tudok irnom, kiknek Sz. Bertalan napján leszen dolga, kiért (mely dologért) Szentiványit immár oda bocsátottam, és mit végeznek? te kegyelmed-

A nagy Csetátye. (Az „Erdély nyugoti havasai“ c. cikkhez. L. szövegét a 262. lapon.)

kérem te kegyelmedet, hogy te kegyelmed küldje meg és Mihálynak adjon még valamit az ő adóságában, mert esmég a házba szállott be.

A két török felől, kik a várban vannak, azt irhatom te kegyelmednek, hogy elég sirásban és bánatban vannak azóta, hogy ott tartatom őket a szobában a sütőház előtt, kiket nappal ott tartanak; de abban én nekik semmit nem jelentettem, a mit te kegyelmed irt Kulucs aga felől, mert bizon azt senki énnálomnál és az, ki a levelet irta, nem tudja.

Hol te kegyelmed írja, hogy a műveseknek ab-

nek posta által megirom, és a szegény emberek felől is, kik Trencsinben fogva vannak, kiknek egyike ártatlan, kinek semmi büne nincsen, (a) miért fogva tartják. Az Omelkót pedig, kit a nemes ember megfogott volt, annak a mai nap vagon Trencsinben törvénye; nem tudom, mint leszen dolga.

A szegény Stoján felől, ha annak halála történik, a szöllőnek nem tudom, mint leszen dolga; mert az tartotta Mártont is, ki mondja, hogy ő sem marad, ha Stoján meghal; és szegény a nagy karika sőt haza nem hozhatta, nem tudom hol-